

Нина Љ. Судимац Јовић^{1*}

Универзитет у Нишу^{2**}

Филозофски факултет

Департман за србистику

<https://orcid.org/00000-0003-2084-9258>

Александра Р. Лончар Раичевић

Универзитет у Нишу

Филозофски факултет

Департман за србистику

<https://orcid.org/0000-0002-1540-8610>

ФОНЕТСКО-ФОНОЛОШКЕ ОДЛИКЕ СРПСКИХ ГОВОРА У РУМУНИЈИ – ИЗВЕШТАЈ СА ТЕРЕНА (ВЕЛИКИ СЕМПЕТАР)

У раду су представљене неке од основних фонетско-фонолошких карактеристика српских говора у Румунији у продукцији изворних говорника мушког и женског пола. Захваљујући пројекту *Истраживања културе и историје Срба у Румунији*, који се одвија под окриљем Центра за научна истраживања и културу Срба у Румунији при Савезу Срба у Румунији, последњих година су обављена значајна језичка истраживања која се баве испитивањем српских говора на подручју Румуније, чији су резултати објављени у значајним домаћим и међународним публикацијама. Овај рад представља наставак фонетско-фонолошких истраживања, а настао је као резултат теренских испитивања која су обављена у лето 2024. године, којима су обухваћени следећи пунктови: Иванда, Улбеч, Дета, Сока, Ђир, Велики Семпетар. Квалитативном методом извршена је фонетско-фонолошка анализа ексцерпираних примера из домена прозодије, вокализма, потом консонантизма. Циљ рада је да се на основу издвојених особина испитивани говор (Велики Семпетар) сагледа у ширем контексту осталих говора на подручју Румуније и Србије.

Кључне речи: фонетско-фонолошке одлике, прозодија, вокализам, консонантизам, српски говори у Румунији, Велики Семпетар

1. Увод

1.1. Језичке црте фонетско-фонолошког типа у говорима на подручју и Србије и Румуније у фокусу су истраживања како домаћих тако и иностраних лингвиста већ дужи низ година. Детаљним анализама материјала који је заснован на обради корпуса прикупљеног теренским истраживањима, аутори анализирају го-

¹ nina.sudimac.jovic@filfak.ni.ac.rs

^{2**} Рад је настао у оквиру пројекта *Истраживање културе и историје Срба у Румунији*, који се одвија под окриљем Центра за научна истраживања и културу Срба у Румунији при Савезу Срба у Румунији. Рад је настао на основу усменог излагања на конференцији *Материјална и духовна култура Срба у мултиетничким срединама и/или њериферним областима* (Темишвар, 18–20. октобар 2024).

вор различитих ареала (места) и покушавају да дају дескрипцију, као и да утврде њихову припадност конкретним дијалекатским областима. С обзиром на то да је реч о говорима у специфичним – мултиетничким срединама, истраживачи у својим радовима настоје да покажу какво је стање у тренутно забележеним говорима – колики је и какав утицај румунског на српски језик и на којем језичком нивоу је страни продор најјачи.

С тим у вези и овај рад представља наставак фонетско-фонолошких истраживања, а настао је као резултат теренских испитивања која су обављена у лето 2024. године, а којима су обухваћени следећи пунктови: Иванда, Улбеч, Дета, Сока, Ђир, Велики Семпетар. Због обимности грађе, у овом раду представимо резултате истраживања обављених у поморишком селу Велики Семпетар, док ћемо анализу осталих пунктова приказати у засебним публикацијама. Захваљујући пројекту *Истраживања културе и историје Срба у Румунији*, који се одвија под окриљем Центра за научна истраживања и културу Срба у Румунији при Савезу Срба у Румунији, започета језичка истраживања су настављена и њима се полако повећава број испитаних ареала и области на тлу Румуније. У првом делу рада осврнућемо се на досадашња (свеукупна) истраживања српских говора на подручју Румуније, док ћемо у другом делу рада приказати резултате истраживања. Циљ рада је да се испитани пункт прикаже у светлу осталих говора са обеју страна границе.

1.2. Велики Семпетар (Српски Семпетар) је насеље и центар истоимене општине која се налази у Румунији, а припада округу Тимиш. Ово место (за нас) је значајно по присутној српској националној мањини: „Из синтезе резултата пописа становника 2002. године (Таблица 6) произилази да Срби живе широм целе Румуније. Тачније, има их у свим жупанијама. Највише их је у Тимишкој жупанији — 13.273 становника, а најмање у жупанији Ботошањ — свега један припадник српске мањине” (СТЕПАНОВ 2006: 13). Истоимени аутор наводи да средиште српског становништва на подручју Румуније *остаје* Банат – који броји 56 места (СТЕПАНОВ 2006: 14). У последње време присутан је велики пад броја српског становништва у великом проценту ових места, међу којима је и Велики Семпетар, а само у четири места Срби чине више од 80% укупног броја популације – Белодрешка, Дивич, Краљевац и Радимна (СТЕПАНОВ 2006: 14, БУГАРСКИ, СТЕПАНОВ 2008).

Место Велики Семпетар се налази у источном, румунском делу Баната, а удаљено је око 35 километара северозападно од Темишвара. Кроз место протиче река Аранка. Насеље је равно, у центру села налази се црква посвећена Летњем Св. Николи, а тренутно је у изградњи и *румунска црква*. У месту се налази и основна школа. Село је и даље вишенародно – у њему живе Румуни, Срби, Немци, као и остале националне мањине које су малобројније од поменутих.

1.3. Претходна истраживања. Описивање српских говора ван граница Србије (на простору данашње Румуније) почела су пре два века и везују се за име слависте румунског порекла – Полихрома А. Сирку, да би наредне деценије биле обележене интензивним и плодотворним истраживањима лингвиста како румунског тако и српског порекла³¹ чији су резултати објављени у разноврсним публика-

3 Према подацима које истиче Биљана Сикимић (1994) библиографских одредница о језику Срба у Румунији има око сто, од чега се свега десетак наслова везује за рад наших лингвиста – а то су углавном теренска истраживања Павла Ивића. О овој теми видети у МИЛОРАДОВИЋ, 2005: 303–304.

цијама (ЛОНЧАР РАИЧЕВИЋ, СУДИМАЦ 2023: 97–98). Међу првим радовима о српским говорима из румунског дела Баната појављује се и рад Павла Ивића, који описује три српска говора на румунском подручју – карашевски, рекашки и банатско-црногорски (ИВИЋ 1956).

Прве монографије и радови⁴ били су посвећени карашевским говорима, да би се списак ареала и пунктова проширио, поготово у последњој деценији захваљујући реализацији пројекта *Истраживања културе и историје Срба у Румунији* у оквиру Центра за научна истраживања и културу Срба у Румунији, који финансира Савез Срба у Румунији, а чији је иницијатор и организатор проф. др Михај Радан.

На основу расположиве дијалектолошке досадашње литературе, српски говори на простору румунског дела Баната⁵ (где територијално припада и наш испитивани пункт Велики Семпетар) описивани су, пре свега, у радовима Павла Ивића (1985). Шумадијско-војвођанске говоре на простору румунског дела Баната Ивић је, на основу истраживања, поделио на тамишки (јужни) и кикиндски (северни) говорни тип, први пут у монографији *Дијалектологија српскохрватског језика (увод и штокавско наречје)*, да би споменута класификација била прихваћена и у познатој монографији о овим говорима – *Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта (Прва књига: Увод и фонетизам)* објављеној 1994. година (ИВИЋ, БОШЊАКОВИЋ и др. 1994). Ивић истиче да је описе говора Великог Семпетера засновао на непосредним подацима – конкретније, на основу снимака направљених од стране двеју студенткиња Филозофског факултета у Новом Саду које су снимиле две жене: једна од њих рођена је у Варјашу, а удате у Семпетеру; друга је рођена у Семпетеру, али је пола века провела у Темишвару (ИВИЋ, БОШЊАКОВИЋ и др. 1994: 40).

Окука у монографији *Српски дијалекти* говор Великог Семпетера убраја у банатско-поморишки поддијалекат (ОКУКА 2008: 146) и истиче да је у њиховој основи новоштокавски горњобанатски говор, док су у другим местима општине Тимиш⁶ говори окарактерисани као мештовити са новоштокавским и староштокавским одликама, позивајући се у парентези на лингвисту Милета Томића.

Гордана Драгин у раду *Прозодијски систем српског говора поморишког села Велики Семпетар у Румунији* говори о инвентару и дистрибуцији прозодема забележених од стране информатора из Великог Семпетера, а на основу теренских истраживања спроведених у мају 2018. године. Ауторка износи закључак: „На основу презентоване грађе може се тврдити да је инвентар и дистрибуција прозодема српског говора Великог Семпетра шумадијско-војвођанског типа, али је присутна јака тенденција да се овакав акценатски систем разгради. Инојезичко окружење, пре свега се мисли на румунски стандардни језик и народни говор, битно утиче на иновације у прозодијском систему.” (ДРАГИН 2020: 409).

4 Посебан допринос опису српских говора у Румунији представљају монографије Е. Петровића (1935), Вескуа (1976), М. Радна (2015), М. Томића (1984, 1987, 2007).

5 На основу досадашњих истраживања – како сопствених тако и туђих – настао је рад Драгане Радовановић *Линвојеографска скица шумадијско-војвођанских њова у румунском Банату – акценати и џасови* – (РАДОВАНОВИЋ 2022).

6 То су Чаково, Дента, Дежан, Ђир, Гај, Овсеница, Парца, Рудна, Сенђурађ, Сока и Толвадија (ОКУКА 2008: 149).

1.4. О истраживању. Овај рад доноси поглед на карактеристичне фонетско-фонолошке одлике у говору Срба који су рођени и одрасли у Великом Семпетеру, а настао је као резултат теренских истраживања обављених у периоду од 3. до 6. септембра 2024. године спроведених у неколико пунктова, у оквиру пројекта *Истраживање културе и историје Срба у Румунији* под руководством проф. др Михаја Радана. Циљ рада јесте да се описом једног сегмента споменутог говора да прилог проучавању фонетско-фонолошког система српских говора у Румунији, те да се одреди место истраженог ареала у светлу осталих српских дијалеката као и суседних описаних исељеничких говора. Грађа за рад темељи се на примерима екскерпираних из аудио-материјала који чини како спонтани говор тако и материјал из транскрибованих лексичких упитника о коларској, ратарској и виноградарској лексици. Овом приликом захваљујемо информаторима на љубазности и времену које су нам посветили и захваљујући којима је и настао овај рад.

Издвојене особине представљене су у другом делу рада, а односе се на опис прозодијског система – инвентар и дистрибуција, вокализма и (делом) консонантизма.⁷ Забележене и издвојене црте биће поткрепљене примерима који се налазе у оригиналном облику, онако како су их изговарали информатори. Добијени подаци упоређени су са суседним српским говорима на територији и Румуније и Србије, који су описани у литератури и у којима су приказане одлике консонантских система испитиваних зона: ту првенствено наводимо истраживања Павла Ивића, потом Жарка Бошњакловића, Михаја Радана, Милета Томића, Андреја Собољева, затим Софије Милорадовић, Александре Лончар Раичевић, Драгане Радовановић, Гордане Драгин, Нине Судимац Јовић.

2. Фонетско-фонолошке црте

2.1. Прозодија

Говор Семпетера се по својим суштинским цртама одликује новоштокавском акцентуацијом, чији је инвентар прозодема сачињен од четвороакценатског система, са радикално скраћеним квантитетом иза акцента. Дистрибуција акцената је следећа: 1. краткосилазни акценат се може наћи на иницијалном и медијалном слогу (на отвореној и затвореној ултими): *зе́лен, Ориша́ва*; 2. дугосилазни акценат може се наћи на свим слоговима у речи: *де́вка, дево́јка, ками́н*; 3. дугоузлазни се може наћи само на пенултими, а настаје преношењем краткосилазног акцента са ултима на дугу пенултиму: *про́зор, уну́тра*.

У раду ће бити примењен методолшки оквир према којем ће прозодијски материја бити разврстан на основу судбине акцената у следећим позицијама:

1. Краткосилазни акценат иза неакцентоване краткоће (на отвореној и затвореној ултими) (2.1.1.);
2. Краткосилазни акценат у медијалној позицији (2.1.2.);
3. Дугосилзни акценат иза неакцентоване краткоће (на отвореној и затвореној ултими) (2.1.3.);

⁷ Као посебан рад биће објављена публикација о одликама консонантског система у говору Великог Семпетера.

4. Дугосилазни акценат у медијалној позицији иза краткоће (2.1.4.):
5. Краткосилазни акценат иза неакцентоване дужине (на отвореној и затвореној ултими) (2.1.5);
6. Краткосилазни акценат у медијалној позицији иза неакцентоване дужине (2.1.6.):
7. Дугосилазни акценат иза неакцентоване дужине (на отвореној и затвореној ултими) (2.1.7);
8. Дугосилазни акценат у медијалној позицији иза неакцентоване дужине (2.1.8).

2.1.1. Судбина краткосилазног акцента иза неакцентоване краткоће (на отвореној и затвореној ултими).

2.1.1.1. Тип *сестра*

Померањем краткосилазног акцента са отворене ултима на претходни слог у већини примера у изговору се реализује метатаксичко преношење и краткосилазни акценат: *вѣкна, дѣца, дѣбро, дѣгме, жѣна, жѣне, јѣдну, мѣмак, нѣга, сѣрма, сѣло, из сѣла, сѣстра, слѣжба, тѣшке, ћѣфте, цѣвѣкла; мѣја, мѣји, ѣна, ѣни, тѣби; дѣшла, ѣшла, ѣшли, мѣгла, мѣгли, пѣч'е* (3. л. през), *пѣшла, ѣшли*;

Поред наведених акценатских реализација, у истој позицији, у мањем броју примера долази до дужења вокала: *вѣда, од ѣвце, дѣшла, ѣшла; код мѣме и тѣме*.

Описујући појаву кановачког дужења Ивић скреће пажњу да на простору смедеревско-вршачког дијалекта (сем исељеничког говора Галипољских Срба) постоје два кановачка ареала: шумадијски и банатски (на крајњем истоку – Банатска Клисуре и Калуђерово, са српске стране). У осталим клисурским говорима се само спорадично јављају примери са кановачкоим дужењем, па тако Милорадовић описујући говор Белобрешке истиче да се „са реализацијом кановачког дугоузлазног акцента (преношење краткосилазног акцента са ултима на кратку пенултиму) срећемо у примеру *кѣжув*, који треба прихватити са резервом због могућег емфатичног предзнака, будући да је реч о обичајном маскирању” (МИЛОРАДОВИЋ 2007: 574).

2.1.1.2. Тип *човѣк*

У позицији када се краткосилазни акценат преноси са затворене ултима на кратку пенултиму јављају се и метатаксичко и метатонијско преношење:

Бѣжић, бѣбер, јѣзик, крѣвет, кѣпус, мѣлер, ѣтац, пѣкмез, ћѣшајз, ѣнук; јѣстук, кѣнац, ѣтац, фрѣштук, цѣлер, цѣмет;

Дужење је забележено у ретким примерима: *Бѣжић;*

Старо место акцента: *крѣг, Улбѣч'.*

2.1.2. Краткосилазни акценат у медијалној позицији.

2.1.2.1. Тип *мотѣка*

Из медијалне позиције у речи, као и у претходне две категорије, кратки акценат се најчешће превлачи за слог унапред, уз различите прозодијске реализације. Највећи број примера у грађи забележен је са пренесеним краткосилазним

акцентом, али има и примера са метатонијским преношењем (*бабура, ваљушке, грањч'ица, капију, лудаја, наприке, помије, питије, ракија, субота*); долази (3.л. през), започ'не (3. л. през), избисџри, наитрикам, подигла;

бослиак, градина, музику, подгач'е, ћурч'ија;

имала, послали, опере (3. л. през), *потопи* (3. л. през), *прескоч'и* (3. л. през), *родила* (радни придев), *препао* (радни придев), *седела* (радни придев), *удала; врбова грана, говећа, пијаћа вода.*

Старо место:

клепало, кожџра, недеља, у недељи, питијие, субота, Ускрса;

долазу, донесе (3. л. през), *загорен, имале, напџни* (3. л. през), *однесе, опрали, окџти* (3. л. през), *остање* (3. л. през), *прескоч'и* (3. л. през), *укисне; млевено, пилећа, румена, старија, старији, телеће, црвене; касније,; ч'етири;*

У четворосложним речима такође су забележени примери су метатонијским преношењем акцената: *василице, кајгана, кобасица, наприка, родитељи, рукавице; намаже* (3. л. през), *прекине* (3. л. мн. през)

Старо место акцента задржано је у једном броју четворосложних речи: *жерџвица; заборџвила, загорени, избџшено, истрџшено.*

2.1.3. Судбина дугосилазног акцента иза неакцентоване краткоће (на отвореној и затвореној ултими).

2.1.3.1. Тип боли

У овом говору нису забележени примери са дугосилазним акцентом на отвореној ултими и доследно се јавља метатаксичко преношење: *зџве* (3. л. през), *има* (3. л. през), *мете* (3. л. през), *пџсти* (3. л. јд. през).

2.1.3.2. Тип астџл:

Чување дугосилазног акцента на затвореној ултими илуструју следећи примери:

астџл, Банџт, бунџр, грклџн, Доситеј, Диџаш, џувџн, занџт, капџт, карнџр, колџч', косџч', костџм, котлиџ, кристџл, кројџч', кромпџр, маргарџн, младџћ, музџеј, озгџр, пакџт, папџр, пилџв, пасџљ, пешкиџр, таџџр, рукаџв, шешиџр, ипанџћ; карфиџл, паприкаџш, пензионџр, покривџч', Темишџвр, фестивџл; држџм, зовџм, немџј, печ'џм, постџм, предџм, сеџдим, сеџиш, ч'итџм; овај, онај, наџд, напред.

Четворосложне: *ветеринаџр, голубиџвр.*

Забележени су и примери у којима је дошло до преношења у овој позицији: *стџмак; кџпам, паџсуљ, пџстим.*

2.1.4. Дугосилазни акценат у медијалној позицији иза краткоће

2.1.4.1. Тип девојка

Дугосилазни акценат на медијалном слогу иза акцентоване краткоће у овом говору показује постојање различитих акценатских реализација:

а) дугосилазни акценат на старом месту:

девојка, гимназија, Иваџдан, играњка, играњке, играч'ка, јутрење, кокџшке, Петрџвдан, пирџнч'а (Гмн), *продавница, ;*

заврџиш, заврџиши, заслаџдим, изаџџем, исприч'ам, наџчу (3. л. мн. през), *измџшаш, изруџеду* (3. л. мн. през), *испаџраш, исџџдим, исџџдиш, кориџтим, купџвно,*

нау́ч'иш, наме́не (3. л. през), ола́ди (3. л. през), ољу́штитиш, покòјни, процéдиш, при-
блѝжу (3 л.мн. през), презалогáјим, приповéдам, прич'ёстиш, развѝја, развлáч'и,
размѝшља, сара́њен, ска́ч'еду (3. л. мн. през), упáлиш, употрѐбим, употребља́ва;
веч'ёрњи, ива́њско цвеће, живѝнски, покòјни;

б) скраћење дугосилазног акцента у медијалној позицији:

дево́јка, љуља́шка;

в) преношење акцента на претодни слог, уз промену тона (реализује се као краткосилазни):

кòристи, ўради, разгòвара, рǎзвлáч'и, пòкажеш, ўпалиш, ўрадим;

г) преношење акцента на претходни слог (реализује се као краткоузлазни):

òкрећем, зàпевам, ўпалим;

Када је реч о позицији непренесеног дугог акцента у овим говорима, освр-
нућемо се на монографију о банатским говорима (ИВИЋ, БОШЊАКОВИЋ и др.
1994: 62) где се за Семпетар наводи да је „у начелу потпуно пренесена акцентуа-
ција” док се на следећој страници констатује да „...у Семпетеру (...) нема трагова
непренесеног дугосилазног акцента” (ИВИЋ, БОШЊАКОВИЋ и др. 1994: 63).

Постојање краткоузлазног акцента које је забележено у мањем броју случа-
јева сведочи о шумадијско-војвођанској дијалекатској основици овога говора док
се примери са дугим непренесеним акцентом могу довести у везу са тамишском
зоном шумадијско-војвођанског дијалекта која познаје факултативно непренесени
дугог акценат којим се говори у селима шездесетак километара јужније.

2.1.5.1. Тип *дѣтѣ*

Повлачењем краткосилазног акцента на претходни слог добијен је дугоу-
злазни акценат:

блúза, блúзу, бéло, гра́шак, дѣте, вíно, зáчин, Ђу́ра, ја́ја, кѝфле, квáсац,
колáч'и, кнѣдла, кúма, лáне, лѣ́ђа, Ма́ра, млéко, мѝрна, на́да, нóшња, пѝће, плáво,
плáтно, прéло, рúда, рúжа, рúч'ак, на рúч'ку, свéтац, пасу́љом, тра́ва, тóрба, у
тóрбу, са́ма, на свéту, свѣ́ћа, слúга, срéда, у срéду, ћѣрка, цр́на, пѣтак, прéвоз, прú
га, ч'вáрци, ч'óрба, ша́ра, штрúдла;

У овој позицији често долази до мешања са дугосилазним акцентом: *вра́*
та, вáрош, по ввенч'а́ње, дѣтѝнство, криштѣ́ње, стрáино, на маши́ну, што се може
објаснити утицајем румунског језика, тј. његовог акценатског система у којем ква-
литет акцента није релевантан (Ивић 1990: 192). Реч је о особини која се сматра јед-
ном од карактеристика балканских језика, тзв. балканизмом који утиче на разград-
њу акценатског система говора са староштокавском или новоштокавском акценту-
ацијом. Појава аналитизације прозодијског система, на шта је непосредно утицало
румунско окружење, забележена је и у другим говорима у Румунији (ЛОНЧАР РА-
ИЧЕВИЋ, ЦВЕТКОВИЋ ТЕОФИЛОВИЋ 2018; ЛОНЧАР РАИЧЕВИЋ 2019), али
и у говорима уз саму границу са србијанске стране (МИЛОРАДОВИЋ 2007: 575).
Иста појава јавља се и у говору Галипољских Срба (ИВИЋ 1957: 32).

2.1.5.2. Тип *нǎрòд*

У овом говору нису забележене потврде краткосилазног акцента у финал-
ној позицији у затвореном слогу иза неакцентоване дужине. Сви примери реализо-
вани су са пренесеним акцентима типичним за шумадијско-војвођански дијалекат,

Глагол *зна́ти* у одричном облику презента има акценат на негацији: *не́ знам, не́ знаш, не́ зна*. Предлошке конструкције се понашају као пунозначне речи са старим кратким акцентом на првом слогу: *у́ поље, у́ зору*.

У говору Великог Семпетера забележени су типични примери кановачког дужења, у којима се јавља дугоузлазни акценат при повлачењу краткосилазног акцента на претходно краatak слог:

ашов, ваљушке, гібаница, комишје, код кумова, музика, три недеље, недељом, , крофне, ракија, са салом, са сиром, суботом, хаљина, хаљину;

се говори, долазе, долазило се, носио, имају, остало, се отишло, се почело,
се састанемо;

Говорећи о појави кановачког дужења, Ивић показује да на тлу смедеревско-вршачког дијалекта (ако се изузме исељенички говор Галипољских Срба) постоје два кановачка ареала: шумадијски и банатски. Тако на „банатској страни у југозападним говорима (Ковин и околина), а такође и на крајњем југоистоку (Банатска клисура, уз коју иде и Калуђерова на југословенској страни границе) изговара се во́да, а у средини, дуж вертикале Вршац–Бела Црква, господари кановачки акценат (во́да) (ИВИЋ 1999: 341).

У говору Великог Семпетера уочено је пет монофтонга који постоје и у стандардном српском језику – *a, e, u, o* и *y*, као и вокално *p*. Дакле, имамо пет фонема + *p*. Вокале схематски можемо представити на следећи начин – помоћу вокалског троугла који се сусреће у традиционалним дијалектолошким и фонетским студијама:

$$u \quad e \quad o \quad y \quad + \quad p_b$$

Све вокалске јединице могу бити у акцентованој и неакцентованој позицији, а питање о инвентару прозодема, а самим тим и укупан број вокалских фонема које се реализују у продукцији говорника из Великог Семпетера – у зависности од супрасегменталног нивоа, врло је занимљиво. Говор Великог Семпетера одликује

се новоштокавском акцентуацијом, чији је инвентар прозодема сачињен од четвороакценатског система, са радикално скраћеним поста акценатским квантитетом. Одређена група примера говори и о постојању предакценатских дужина која остаје на затвореној/отвореној пенултими, односно антепенултими. Дакле, ако се основном броју фонема придодају супрасегментални елементи, тј. прозодијске јединице, број фонема повећава се на двадесет и четири, а у зависности од квантитативних могућности у предакценатским позицијама, још на дванаест. Укупно је 36 диференцијалних јединица.⁸

Ексерпирани примери сведоче да се вокали могу наћи у свим позицијама – иницијална, медијална и финална.

Вокал *a*: *áшов, астáл, Балáшевић, бунáр, унúтра, пилéћа.*

Вокал *e*: *ёво, дýгме, жёна, цвёкла, жёне, да́те.*

Вокал *i*: *íмају, Ива́ндан, игра́нка, му́зика, кашики́цу, ра́звуч'и.*

Вокал *o*: *óтишло, обúч'ем, тóрба, чо́рба, девóјка, дðбро.*

Вокал *y*: *унúтра, рúч'áли, катедрáлу, кашики́цу.*

Артикулационе особености вокала су такве да одговарају артикулацији вокала у стандардном српском језику. Питање отворености вокала средњег реда у продукцији говорника из овог пункта веома је занимљиво. Знамо да отвореност/затвореност⁹ вокала зависи од његове позиције у оквиру речи – наглашен/ненаглашен слог, као и од акценатског квантитета: вокали у наглашеној позицији су отворенији, односно у ненаглашеној затворенији; вокали се отварају под кратким акценатским квантитетом, а под дугим затварају. Забележени примери на терену указују да је артикулација наглашених вокала *e* и *o* померена, тј. да се они изговарају знатно отвореније у односу на стандардни језик.

Вокал *e*: *Стёвана, нёдеље, обёлежена, једино, ч'ётри.*

Вокал *o*: *ðца, ðстане, Јðвана, гðтова, шкðлу, рðдбине, пðзвати, гðдине.*

Будућа истраживања биће усмерена у правцу испитивања отворености (затворености) вокала како у говору Великог Семпетера тако и у осталим пунктовима, како би се методама експерименталне фонетике овај феномен ближе и објективније осветлио и описао.

2.5. О (неким) одликама консонантског система

Као што је споменуто на почетку рада, одлике консонантског система у продукцији говорника из Великог Семпетера биће дате у засебној публикацији где ћемо детаљно приказати тај сегмент гласовног система. У овоме раду осврнућемо се на два елемента:

(1) Изговорне вредности африката;¹⁰

(2) Статус африкате *s*.

8 У упупан број укључене су реализације у оквиру монофтонга и вокалног *r*: уколико се фокусирамо само на вокалске јединице, имали бисмо укупно 30 диференцијалних јединица.

9 О затворености вокала у карашевским говорима писао је М. Радан (РАДАН 2015: 87–91).

10 Један од битних елемената у опису и класификацији говора. О статус африката у другим српским говорима на подручју Румуније видети и у СУДИМАЦ 2020; СУДИМАЦ 2023: 282–283.

(1) Ове консонантске јединице (настале сливањем двају гласова) имају различит статус у штокавским говорима – одлика је и банатских и (неких) бачких говора што је последица непосредног контакта са мађарским и румунским језиком. Неразликовање *ћ* и *ђ* од *ч* и *џ* одликује и неке српске говоре у Румунији (ИВИЋ и др. 1994: 312–313), а ту Ивић пре свега наводи говор Дињаша. За говор Семпетера аутор истиче да је карактеристично разликовање двају пара африката (ИВИЋ и др. 1994: 315).

Екскерпирани примери из наше грађе¹¹ потврђују налазе да се у овом ареалу разликују два пара африката, с тиме да је артикулација *ч* и *џ* мало померена, тј. да се они изговарају нешто палаталније у односу на ове јединице у стандардном српском језику:

ч = *ч'* *ч'етѝри*, *ч'орба*, *ч'варци*, *Нѝмач'ку*, *рѝч'ак*, *оч'ѝта*, *колѝч'*, *косѝч'*, *Улбѝч'*;

џ = *џ'* *пѝнѝ'ери*, *џ'ѝк*, *џ'ѝп*;

ћ = *ћ* *ћѝрка*, *кѝћа*, *кѝћна*, *Банѝћанин*, *свѝћа*, *типлѝће*, *младѝћ*;

ђ = *ђ* *Ђѝра*, *гѝвеђа*, *изѝђем*, *корѝнђаду*;

ц = *ц* *цѝрна*, *дѝца*, *свѝтац*, *ч'ѝмац*.

(2) Статус африкате *s*.

На терену бележимо облике *кукѝруз* и *бѝза*.¹²

Ивић (1994: 356) бележи да се изоглоса са *з*, која је одлика кикиндске говорне зоне, наставља и са оне стране границе; фрикатив *з* бележи, поред осталог, и у говору Великог Семпетера.

3. Закључне напомене

У овоме раду изложене су и описане неке од основних језичких црта на фонетско-фонолошком плану засноване на анализи говора испитаника из Великог Семпетера (Румунија). Тачније, истраживање доноси поглед на прозодију и вокализам, а делом су приказане и неке црте из домена консонантизма. На основу приказаних и анализираних примера екскерпираних из грађе, сакупљене теренским истраживањима која су обављена у септембру 2024. године, можемо извести одређене закључке.

Акценатски систем посматраног говора има одлике новоштокавске акцентуације чији је инвентар прозодема сачињен од четвороакценатског система, са радикално скраћеним квантитетом иза акцента. Дистрибуција акцената је следећа: 1. краткосилазни акценат се може наћи на иницијалном и медијалном слогу (на

¹¹ Податке бележимо на основу слушне перцепције – у шта, поред наведених аудио-снимака, убрајамо и корпус прикупљен пажљивим снимањем за акустичку обраду података.

¹² Милорадовић африкату *s* бележи у двама примерима – *сурим* и у позајмљеници *бузе* (2007: 575). Ивић о консонанту *s* у говору Галипољских Срба каже да није фонема и да се никада не налази у оним позицијама где наш стандардни језик има фрикатив *з* (ИВИЋ 1957: 135). Радан за консонант *s* у карашевским говорима бележи да се јавља како у речима словенског тако и у примерима страног порекла и да је дистрибуција овог консонанта таква да се налази у иницијалној и медијалној, ретко у финалној позицији (РАДАН 2015: 182). И Бошњакковић о консонанту *s* у говору Батовца (код Пожаревца) каже: „... јавља се само у лексеми *бузе*. Иначе у свим осталим случајевима јавља се /з/: *звона*, *зидали*, *назидано*, *ѝнзију*.” (БОШЊАКОВИЋ 2009: 50).

отвореној и затвореној ултими): *зѣлен, Ориѡва*; 2. дугосилазни акценат може се наћи на свим слоговима у речи: *дѣвка, девојка, камѣн*; 3. дугоузлазни се може наћи само на пенултими, а настаје преношењем краткосилазног акцента са ултима на дугу пенултиму: *прозор, унутра*.

Поред позиција карактеристичних за новоштокавске говоре, анализа показује да је уочен знатан број примера који сведоче о старом акценатском месту. Такође, забележени су и примери који говоре о чувању предакценатских дужина, које се могу наћи на свим вокалима.

Такође, на основу изнетих описа акцената и гласова, можемо закључити да су на фонетско-фонолошком плану уочене и извесне особине које упућују на језичку интерференцију, те је видан утицај румунског језика, што је очекивана појава када су у питању српски говори у мултиетничким срединама.

У будућим истраживањима фокус ће бити на опису вокалских и консонантских јединица у говорима Срба који живе на простору данашње Румуније експерименталном методом. Покушаћемо да појаве забележене и уочене методом слушне перцепције подвргнемо акустичкој анализи како би се прецизно утврдиле акустичко-артикулационе особености фонема.

Цитирана литература

- BOŠNJAKOVIĆ 2009: BOŠNJAKOVIĆ, Žarko. Napomene o konsonantskom sistemu govora Batovca (kod Požarevca). *Godišnjak za srpski jezik i književnost, godina XXII, broj 29*, Niš, 2009, 47–53. [org.] БОШЊАКОВИЋ, Жарко. Напомена о консонатском систему говора Батовца (код Пожаревца). у: *Годишњак за српски језик и књижевност, година XXII, број 29*, Ниш, 2009, 47–53.
- BUGARSKI, STEPANOV 2008: BUGARSKI, Stevan i Ljubomir STEPANOV. *Istorijski i kulturni spomenici Srba u Rumunskom Banatu*, Temišvar: Savez Srba u Rumuniji, 2008. [org.] БУГАРСКИ, Стеван и Љубомир СТЕПАНОВ, *Историјски и културни споменици Срба у Румунском Банату*, Темишвар: Савез Срба у Румунији, 2008.
- DRAGIN 2020: DRAGIN, Gordana. Prozodijski sistem srpskog govora pomoriškog sela Veliki Senpeter u Rumuniji. *Jezici i kulture u vremenu i prostoru IX/1*, Novi Sad: Filozofski fakultet, 2020, str. 401–411. [org.] ДРАГИН, Гордана. Прозодијски систем српског говора поморишког села Велики Сепптер у Румунији. *Језици и културе у времену и простору IX/1*, Нови Сад: Филозофски факултет, 2020, стр. 401–411.
- IVIĆ 1957: IVIĆ, Pavle. O govoru Galipoljskih Srba. *Srpski dijalektološki zbornik XII*. Beograd: Srpska akademija nauka, Institut za srpski jezik, 1957, str. 1–520. [org.] ИВИЋ, Павле. О говору Галипољских Срба. *Српски дијалектолошки зборник XII*. Београд: Српска академија наука, Институт за српски језик, 1957, стр. 1–520.
- IVIĆ 1965: IVIĆ, Pavle. Jedna doskora napoznata grupa naših govora: govori s nezamenjenim jatom. *Godišnjak filozofskog fakulteta I*. Novi Sad, 1965, str. 146–160. [org.] ИВИЋ, Павле. Једна доскора напозната група наших говора: говори с незамењеним јатом. *Годишњак филозофског факултета I*. Нови Сад, 1965, стр. 146–160.
- IVIĆ 1990: IVIĆ, Pavle. *Srpski narod i njegov jezik*. Beograd: SKZ, 1990. [org.] ИВИЋ, Павле. *Српски народ и његов језик*. Београд: СКЗ, 1990.
- IVIĆ 1999: IVIĆ, Pavle. Srpski dijalekti i njihova klasifikacija (II). Novi Sad: *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, XLII, 199, str. 303–354 [org.] ИВИЋ, Павле. Српски дијалекти и њихова класификација (II). Нови Сад: *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XLII, 1999, стр. 303–354.

- IVIĆ, 1985. IVIĆ, Pavle. *Dijalektologija srpskohrvatskog jezika (uvod i štokavsko narečje)*. Novi Sad: Matica Srpska, 1985. [org.] ИВИЋ, Павле. *Дијалектологија српскохрватског језика (увод и штокавско наречје)*. Нови Сад: Матица Српска, 1985.
- IVIĆ, BOŠNJAKOVIĆ, DRAGIN 1994: IVIĆ, Pavle, Žarko BOŠNJAKOVIĆ i Gordana DRAGIN, Banatski govori šumadijsko-vojvođanskog dijalekta (Prva knjiga: uvod i fonetizam). *Srpski dijalektološki zbornik XL*, Beograd, 1994. str. 1-419. [org.] ИВИЋ, Павле, Жарко БОШЊАКОВИЋ и Гордана ДРАГИН, Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта (Прва књига: увод и фонетизам). *Српски дијалектолошки зборник XL*, Београд, 1994. стр. 1-419.
- LONČAR RAIČEVIĆ 2019: LONČAR RAIČEVIĆ, Aleksandra. Inventar i distribucija prozodema u srpskim govorima u Pomorišju (Čanad), *Ishodišta 5*, Temišvar/Niš, 2019, str. 237-247. [org.] ЛОНЧАР РАИЧЕВИЋ, Александра. Инвентар и дистрибуција прозодема у српским говорима у Поморишју (Чанад), *Исходишта 5*, Темишвар/Ниш, 2019, стр. 237-247.
- LONČAR RAIČEVIĆ, CVETKOVIĆ TEOFILOVIĆ 2018: LONČAR RAIČEVIĆ, Aleksandra i Irena CVETKOVIĆ TEOFILOVIĆ. O akcenatskim karakteristikama srpskih govora u Banatskoj Klisuri (Belobreška), *Ishodišta 4*, Temišvar/Niš, 2018, str. 159-170. [org.] ЛОНЧАР РАИЧЕВИЋ, Александра и Ирена ЦВЕТКОВИЋ ТЕОФИЛОВИЋ. О акценатским карактеристикама српских говора у Банатској Клисурси (Белобрешка), *Исходишта 4*, Темишвар/Ниш, 2018, стр. 159-170.
- LONČAR RAIČEVIĆ, SUDIMAC 2023: LONČAR RAIČEVIĆ, Aleksandra i Nina SUDIMAC, Stepen proučenosti fonetskih i prozodijskih osobina srpskih govora u Rumuniji, *Ishodišta 8*, Temišvar/Niš, 2023, str. 97-109. [org.] ЛОНЧАР РАИЧЕВИЋ, Александра и Нина СУДИМАЦ. Степен проучености фонетских и прозодијских особина српских говора у Румунији, *Исходишта 8*, Темишвар/Ниш, 2023, стр. 97-109.
- MILORADOVIĆ 2005: MILORADOVIĆ, Sofija. Dijalektološka i etnolingvistička istraživanja srpske manjine. *Položaj i identitet srpske manjine u jugoistočnoj i centralnoj Evropi*. Beograd: SANU, 2005, str. 299-314. [org.] МИЛОРАДОВИЋ, Софија. Дијалектолошка и етнолингвистичка истраживања српске мањине. *Положај и идентитет српске мањине у југоисточној и централној Европи*. Београд: САНУ, 2005, стр. 299-314.
- MILORADOVIĆ 2007: MILORADOVIĆ, Sofija. I rakiju pijem sas medom. Dijalekatska skica Belobreške (Rumunija), u: *Probleme de filologie slavă*, XV. Temisoara Universitatea de Vest din Temisoara, 2007, str. 573-580. [org.] МИЛОРАДОВИЋ, Софија. И ракију пијем сас медом. Дијалекатска скица Белобрешке (Румунија), у: *Probleme de filologie slavă*, XV. Temisoara Universitatea de Vest din Temisoara, 2007, str. 573-580.
- OKUKA 2008: OKUKA, Miloš. *Srpski dijalekti*. Zagreb: [SKD Prosvjeta] 2008.
- PETROVICI 1935: Petrovici, Emil. *Graiul carașovenilor. Studiu de dialectologie slavă meridională*, Imprimeria Națională, București.
- RADAN, 2015: RADAN, Mihaj. *Fonetika i fonologija karaševskih govora danas (prilog proučavanju srpskih govora u Rumuniji)*. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2015, str. 5-431. [org.] РАДАН, Михај. Фонетика и фонологија карашевских говора данас (прилог проучавању српских говора у Румунији). Нови Сад: Филозофски факултет, 2015, стр. 5-431.
- RADOVANOVIĆ 2022: RADOVANOVIĆ, Dragana. Lingvogeografska skica šumadijsko-vojvođanskih govora u rumunskom Banatu. *Ishodišta 9*, Temišvar/Niš, 2022, str. 345-360. [org.] РАДОВАНОВИЋ, Драгана. Лингвовеографска скица шумадијско-војвођанских говора у румунском Банату. *Исходишта 9*, Темишвар/Ниш, 2022, стр. 345-360.

- SIKIMIĆ 1994: SIKIMIĆ, Biljana. Proučavanje jezika Srba u Rumuniji: Bibliografija radova o jeziku Srba u Rumuniji. *Temišvarski zbornik* 1, 1994, str. 229–237.
- SIKIMIĆ, BJELETIĆ, 1994: SIKIMIĆ, Biljana i Marta BJELETIĆ, Bibliografija radova o jeziku Srba u Rumuniji, *Temišvarski zbornik* 1, Novi Sad, 1994, str. 233–237. [org.] СИКИМИЋ, Биљана и Марта БЈЕЛЕТИЋ, Библиографија радова о језику Срба у Румунији, *Темишварски зборник* 1, Нови Сад, 1994, стр. 233–237.
- STEPANOV 2006: STEPANOV, Ljubomir. Statistički podaci o Srbima u Rumuniji. *Temišvarski zbornik* 4, Novi Sad: Matica srpska, 2006, str. 9–31. [org.] СТЕПАНОВ, Љубомир. Статистички подаци о Србима у Румунији. *Темишварски зборник* 4, Нови Сад: Матица српска, 2006, стр. 9–31.
- SUDIMAC, 2020: SUDIMAC, Nina. Osobine konsonantskog sistema srpskih govora u Rumuniji (Poljadija). *Ishodišta* 6, Temišvar: Savez Srba u Rumuniji – Centar za naučna istraživanja i kulturu u Rumuniji – Filozofski fakultet Univerziteta u Nišu, godina 6, broj 6, 2020, str. 285–297. [org.] СУДИМАЦ, Нина. Особине консонантског система српских говора у Румунији (Пољадија). *Исходишта* 6, Темишвар: Савез Срба у Румунији – Центар за научна истраживања и културу у Румунији – Филозофски факултет Универзитета у Нишу, година 6, број 6, 2020, стр. 285–297.
- SUDIMAC, 2023: SUDIMAC, Nina. Odlike konsonantskog sistema srpskih govora u Rumuniji (Svinica). *Philologia Mediana*, Vol 15, No, 15. Filozofski fakultet u Nišu, 2023, str. 279–291. [org.] СУДИМАЦ, Нина. Одлике консонантског система српских говора у Румунији (Свиница). *Philologia Mediana*, Vol 15, No, 15. Филозофски факултет у Нишу, 2023, стр. 279–291.
- TOMIĆ 1984: TOMIĆ, Mile. Govor Sviničana. *Srpski dijalektološki zbornik* XXX, Beograd, 1984, str. 7–265. [org.] ТОМИЋ, Миле. Govor Свиничана. *Српски дијалектолошки зборник* XXX, Београд, 1984, стр. 7–265.
- TOMIĆ 1987: TOMIĆ, Mile. Govor Radimaca. *Srpski dijalektološki zbornik*, XXXIII. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti. Institut za srpskohrvatski jezik, 1987, str. 311–474. [org.] ТОМИЋ, Миле. Govor Радимаца. *Српски дијалектолошки зборник*, XXXIII. Београд: Српска академија наука и уметности. Институт за српскохрватски језик, 1987, стр. 311–474.
- TOMIĆ 2007: TOMIĆ, Mile. *Karaševci i njihov jezik (Carașovenii și limba lor)*- Cartea Universitară, București, 2007.
- VESKU 1976: VESKU, Viktor. Govor Banatske Crne Gore, *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, XIX/1, 1976, str. 115–172. [org.] ВЕСКУ, Виктор. Govor Банатске Црне Горе, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XIX/1, 1976, стр. 115–172.

Nina Lj. Sudimac Jović
Aleksandra R. Lončar Raičević

PHONETIC-PHONOLOGICAL CHARACTERISTICS OF SERBIAN SPEAKS IN
ROMANIA - REPORT FROM THE FIELD (VELIKI SEMPETER)

Summary

The paper presents some of the basic phonetic-phonological characteristics of Serbian languages in Romania produced by male and female native speakers. Thanks to the project Researching the Culture and History of the Serbs in Romania, which takes place under the auspices of the Center for Scientific Research and Culture of the Serbs in Romania at the Union of Serbs in Romania, significant linguistic research has been carried out in recent years, dealing with the examination of Serbian languages in the territory of Romania, whose results published in significant domestic and international publications. And this work is a continuation of phonetic-phonological research, and was created as a result of field research that was carried out in the summer of 2024, which included the following points: Ivanda, Ulbeč, Deta, Soka and Đir. Excerpted examples were analyzed using the qualitative method, and significant phonetic-phonological features of the examined speeches were described: traits from the domains of vocalism, then consonantism, and prosody were examined. The aim of the work is to look at the investigated languages in the broader context of other languages in Romania and Serbia based on the selected features.

Key words: phonetic-phonological features, prosody, vocalism, consonantism, Serbian languages in Romania, Veliki Sempeter.